

آموزه‌های اخلاقی سوره نور در حوزه خانواده

رویا پری زاده^۱

چکیده

اهمیت حفظ حریم خانواده به عنوان اولین پایگاه اجتماعی در دین اسلام از ارزش بالایی برخوردار است. و اهمیت مسئله اخلاق به قدری اهمیت دارد که ضرورت آن بیش از ضرورت دین است. با دقت در تعاریف گزاره‌های اخلاقی می‌توان به رابطه مستقیم اخلاق و خانواده پی برد. قرآن مجید نیز توجه و اهتمام ویژه‌ای نسبت به حفظ خانواده با بیان آموزه‌های اخلاقی و تربیتی دارد. شناخت دقیق این آموزه‌ها می‌تواند برای رسیدن به یک تربیت صحیح اسلامی و جامعه مهدوی مورد توجه قرار گیرد. یکی از سوره‌های قرآن کریم که بیشتر به مباحث اخلاقی پرداخته است سوره مبارکه نور می‌باشد.

روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای روش تجزیه و تحلیل است و هدف از این پژوهش بررسی برخی از آموزه‌های اخلاق در سوره نور در حوزه خانواده از جمله؛ توجه به عبادت و ذکر خدا در خانه، حفظ حرمت، حفظ طهارت، رعایت حریم خصوصی والدین، امنیت در روابط خانوادگی و ... که باعث رشد و تربیت افراد خانواده و در نهایت جامعه می‌شود می‌پردازد.

کلید واژه: اخلاق، حفظ، خانواده، سوره، نور

مقدمه

یکی از مسائل مهم که در پژوهش‌های مختلف در حوزه مسائل اخلاقی و تربیتی مورد توجه قرار می‌گیرد، موضوع خانواده می‌باشد. اهمیت موضوع خانواده از آن جهت است که اولین خواستگاه اجتماعی بشر محسوب می‌شود. در واقع نظام خانواده، یکی از نهادهای اساسی و محوری در جامعه

^۱. سطح دو حوزه علمیه، کدپلگی: ۹۵۱۲۲۰۵۲۴۷

pryzadhmhmdyasyn@gmail.com

می‌باشد، که هسته مرکزی تشکیل آن با ازدواج مشروع زن و مرد شکل می‌گیرد و با رابطه زوجیت بین آنها طرفین دارای وظایف و حقوق جدیدی نسبت یکدیگر خواهند شد.

در اسلام همواره تأکید بر ازدواج و تشکیل خانواده شده است چرا که کانون خانواده را، کانون عبودیت پروردگار می‌داند و خداوند اساس خانواده را بر مودت و رحمت بنیان نهاده است.

قرآن کریم به عنوان کتاب راهنمای انسان‌ها مسائل مربوط به خانواده را به روشنی بیان کرده است و آموزه‌های اخلاقی لازم برای حفظ اساس خانواده و تربیت انسان‌های شایسته را در آیات مختلف آورده است.

در زمینه منبع‌شناسی در این مقاله تلاش‌های فراوانی صورت گرفته و برای نگارش این مقاله از کتاب‌های اخلاقی، فرهنگی، اجتماعی، تفسیری و ... استفاده شده است.

با توجه به ضرورت تشکیل خانواده به عنوان رکنی برای آرامش و سکینه بین زن و مرد و اعضای خانواده، چگونگی حفظ بنیان و سلامت خانواده نیز اهمیت پیدا می‌کند. و این تحقیق می‌کوشد ضمن تعریف مفاهیم اساسی خانواده و اخلاق، آموزه‌های اخلاقی را در سوره مبارکه نور به عنوان یکی از سوره‌های مدنی که حاوی مضامین فراوان اخلاقی و تربیتی است مورد مطالعه قرار دهد.

سوره نور دارای وجه تمایز با سایر سوره‌های قرآن می‌باشد که باعث شده سوره نور را سوره خانواده بدانند و مفهوم خانه با تأمل در معنای کلمات این سوره به خوبی نشان داده شده است.

سوالی که در این جا مطرح می‌شود این است آموزه‌های اخلاقی سوره نور در حوزه خانواده چیست؟

مفهوم شناسی

تعاریف گوناگونی برای خانواده ارائه شده است که به چند نمونه اشاره می‌کنیم:

در لغت نامه دهخدا خانواده، خاندان، دودمان، خیل خانه، تبار، دوده، اصیل‌زاده و از خانواده حرمت بزرگوار، به اقبال و دولت اندر خور معنا شده است.^۱

^۱. دهخدا، لغت‌نامه، ج ۶، ص ۹۴۳۸.

در فرهنگ فارسی معین، خانواده، خاندان، اهل خانه، اهل البیت و دودمان معنا شده است.^۱

خانواده از نهادهای مهم و اساسی اجتماعی است که کار آن ایجاد و پرورش نسل و جهت دادن آن به سوی هدف‌هایی اندیشیده است. منظور از خانواده یک واحد اجتماعی است و مجموعه‌ای متشکل از پدر و مادر و فرزندان که به علت هدفی و منافع مشترکی به دور هم گرد آمده‌اند.

خانواده کانون مقدسی است که در سایه پیوند زناشویی دو انسان از دو جنس مخالف پایه‌گذاری شده و با پیدایش و تولید فرزند رنگ و جلوه‌ای ملکوتی می‌گیرد. این کانون می‌تواند همواره گرم و روشن بماند به شرطی که زوجین هر کدام به حدود مسئولیت خویش آشنا و در انجام آن کوشا باشند. نتیجه پیوند دو همسر فرزند یا فرزندانی است که عضو جامعه باشد.^۲

خانواده متشکل از افرادی است که از طریق پیوند زناشویی، همخونی یا پذیرش فرزند با یکدیگر به عنوان زن، مادر، پدر، شوهر، برادر، خواهر و فرزند در ارتباط متقابل هستند؛ فرهنگ مشترک پدید می‌آورند و در واحد خاص زندگی می‌کنند.^۳

«اخلاق» در لغت جمع «خُلُق» و «خُلُق» می‌باشد.^۴ به معنای عادت طبع و سبیه است،^۵ معنای اخلاق شامل حالات و ملکات پسندیده - هر دو - می‌شود.^۶

اخلاق عبارت است از اصلاح و پیراستن قوای نفس است و هیأتی رسوخ یافته در نفس است که باعث می‌شود انسان با سهولت و آسانی و بدون تأمل و اندیشه رفتار نماید و این حالت زمینه صدور افعال پسندیده و نیکو و دوری از افعال زشت و ناپسند است.^۷

رابطه‌ی اخلاق و خانواده، رابطه‌ای کاملاً مستقیم و الزامی است؛ زیرا در محیط امن و سازنده‌ی خانواده، انسان هرگز قادر به کسب آگاهی، کمال و رفع نواقص از نفس و رفتار خود نمی‌باشد. بنابراین، انسان که جویای کمال و گریزان از ضعف و نقص است، طالب حضور در خانواده و تحکیم روابط

۱. معین، فرهنگ فارسی، ج ۲، ص ۱۰۰۰.

۲. قائمی، خانواده و تربیت کودک، ص ۳۸.

۳. قنادان، جامعه‌شناسی مفاهیم کلیدی، ص ۱۷۵.

۴. مکارم شیرازی، اخلاق در قرآن، ص ۲۳.

۵. ابن منظور، لسان العرب، ص ۱۹۴.

۶. غرویان، فلسفه اخلاق از دیدگاه اسلام، غرویان، ص ۱۲.

۷. غزالی، کیمیای سعادت، ج ۲، ص ۱-۳۶.

اعضای آن می‌باشد. به طور کلی، استواری و محکم بودن خانواده‌ها، حاصل پایبندی‌های اخلاقی اعضای آن و پرهیز از کج‌خلقی و فساد است؛ حتی در میان خانواده‌هایی که چندان پایبند به احکام الهی نمی‌باشند. همچنین بسیاری از سنت‌های پسندیده میان اقوام مختلف، جهت عمل به همین اخلاقیات است. بنابراین، یکی از راه‌های حفظ خانواده بها دادن به این سنت‌هاست.^۱

اکنون پس از بیان مقدمه و مفهوم شناسی به بررسی معرفی سوره نور و آموزه‌های اخلاقی آن در خانه و خانواده می‌پردازیم.

معرفی سوره نور و ثواب خواندن آن

نامیدن این سوره به نور به این دلیل است که کلمه «نور» هفت بار در این سوره آمده و آیه نور در آن قرار دارد. آیه نور با کلمه الله شروع می‌شود و کلمه نور پنج بار در آن به کار رفته است.^۲

سوره نور جز سوره‌های مدنی و در فهرست ترتیبی سوره‌های قرآن، صد و سومین سوره‌ای است که بر پیامبر صلی الله علیه و آله وسلم نازل شده است. این سوره در چینش کنونی قرآن، بیست و چهارمین سوره و در جزء هجدهم جای دارد.^۳

دارای ۶۴ آیه به عدد عراقی و شامی، ۶۲ آیه به عدد حجازی، ۱۳۱۶ یا ۱۳۱۸ کلمه و ۵۶۸۰ یا ۵۷۵۵ حرف است. پس از سوره حشر و پیش از سوره حج در مدینه نازل شد. از نظر کمیت از سوره مثنی و شامل حدود نیم جزء از قرآن است. گفته‌اند در این سوره شش یا هفت آیه منسوخ وجود دارد.^۴

سوره نور تنها سوره‌ای است که کلمه «سوره» به معنای دیوار دور شهر و قلعه که آن را جدا می‌کند، در آن آمده است و این خود نشان دهنده‌ی مباحث این سوره در مورد خانواده است چرا که خانه محل زندگی یک خانواده با دیواری جدا شده و حریم مشخصی می‌باشد. همچنین در زبان عرب، «سوار» به معنای دستبند که مایه‌ی زیبایی و آراستگی است، می‌باشد و از آنجا که وجود خانواده، سبب زینت یک جامعه و قوام آن می‌شود، این سوره با واژه‌ی «سوره» شروع می‌شود و این

۱. بهشتی، خانواده در قرآن، ص ۴۹.

۲. خرمشاهی، دانشنامه قرآن و قرآن‌پژوهی، ج ۲، ص ۱۲۴۳.

۳. معرفت، آموزش علوم قرآن، ج ۲، ص ۱۶۸.

۴. دفتر تبلیغات اسلامی، فرهنگ نامه علوم قرآن، ج ۱، ص ۳۱۳۳.

مطلب را می‌رساند که: «جامعه‌ی زیبا، جامعه‌ای است که در آن نظام خانواده مقدس شمرده شده و افراد آن خانواده دار و تربیت یافته باشند.»^۱

شهید مطهری (ره) در مقدمه‌ی تفسیر سوره نور می‌فرماید:

«بیشتر آیات سوره‌ی نور در مورد مسائل مربوط به عفاف است. تعبیر: «سوره‌ی انزالها» که تنها این سوره با چنین تعبیری آغاز می‌شود - و تعبیر «فَرَضَناها» این مطلب را می‌فهماند که مسائل مربوط به عفاف بسیار جدی است، یعنی درست عکس بشر امروز که در جهت آزادی جنسی گام بر می‌دارد، قرآن این مسائل را مهم می‌شمارد و این نشان می‌دهد که این قوانین، تغییر ناپذیر است و مقتضیات زمان آن را تغییر نمی‌دهد و نمی‌تواند تغییر دهد، این‌ها جزء اصول زندگی بشر است.»^۲

در ثواب خواندن سوره نور روایتی از امام صادق علیه‌السلام است که اهمیت این سوره و معنای خانه و خانواده در حفظ حریم خانه بیان می‌کنند، که می‌فرمایند:

«حَصَّنُوا أَمْوَالَكُمْ وَفُرُوجَكُمْ بِتِلَاوَةِ سُورَةِ النَّورِ وَحَصَّنُوا بِهَا نِسَاءَكُمْ فَإِنَّ مَنْ أَدْمَنَ قِرَاءَتَهَا فِي كُلِّ يَوْمٍ أَوْ فِي لَيْلَةٍ لَمْ يَزِنْ أَحَدٌ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ أَبَدًا»^۳ اموال و پاکدامنی‌تان را با تلاوت سوره نور حفظ کنید و با آن زنان‌تان را محافظت نمایید. پس هر کس بر خواندن آن هر روز یا هر شب مداومت داشته باشد احدی از خانواده‌اش هرگز دچار عمل منافی عفت نمی‌شود...»

آوردن واژه‌ی «حَصَّنُوا» که از ریشه‌ی حَصَن به معنای دژ و قلعه است، نشانگر این است که خانه همانند قلعه‌ای است که باید از آن محافظت کرد. همچنین توجه به حفظ اموال و پاکدامنی خویش بیانگر ارتباط عمیق این سوره با حفظ نهاد خانواده است. چرا که محور مباحث این سوره درباره‌ی مباحث خانوادگی و پرهیز از آسیب‌های خطر آفرین برای استحکام خانواده است. لذا امام صادق علیه‌السلام عنایت ویژه‌ای به این سوره داشتند، چنانچه فراگیری آن را بویژه برای دختران و زنان لازم شمرده‌اند.^۴

۱. نیلی پور، خانواده مهدوی، ص ۳۴.

۲. مطهری، آشنایی با قرآن، ج ۴، ص ۵۳.

۳. فیض کاشانی، تفسیر الصافی، ج ۳، ص ۴۵۲.

۴. نیلی پور، خانواده مهدوی، ص ۳۵.

از این رو، کنترل چشم می‌تواند از مهمترین و اساسی‌ترین اصول عفاف باشد که باید در مرتبه‌ی اولی رعایت گردد؛ چرا که چشم دروازه‌ی قلب و روح است و هر چه دیده بیند دل کند یاد.

دین مبین اسلام، به عنوان آیین جامع و کامل خداوند متعال، در حمایت از شخصیت انسانی و معنوی زن و در جهت حفظ عفت عمومی، دستورهای حکیمانه‌ای مبتنی بر لزوم رعایت عفت و حیا در ابعاد گوناگون صادر نموده است. «البته عفاف مخصوص زنان نیست و مردان نیز باید عقیف باشند و لیکن چون مردان به دلیل داشتن قدرت جسمانی و برتری جسمانی این توانایی را دارند که به زن ظلم کنند و بر خلاف میل او رفتار نمایند، از این رو اسلام بر روی عفت زن تاکید بیشتری نموده است».^۱

قرآن یکی از ویژگی‌های مؤمنان راستین را، عفاف و پاکدامنی می‌داند و می‌فرماید: «وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ»^۲ آنان [مؤمنان] کسانی هستند که دامن خویش را از بی‌عفتی حفظ می‌کنند.

عفاف از یک سو به عنوان یک مساله‌ی اصلی و بنیادین و فراتر از حجاب و پوشش مطرح است و از سوی دیگر، رابطه‌ی تنگاتنگی با آن دارد؛ چرا که به عنوان یک خصلت و ارزش اختیاری، پوشش را به ارمغان می‌آورد به طور کلی، می‌توان حجاب را میوه و ثمره‌ی عفاف دانست. گفتنی است، شرم، حیا و اشتیاق به عفاف و پاکدامنی، یک تدبیر نهفته در خلقت و فطرت زن است که او را وادار می‌سازد به طور ناخودآگاه، خود را از چشم نامحرم بپوشاند. به عبارت دیگر، گرایش زن به حفظ عفت خویش، از احساس فطری و الهام غریزی وی نشأت می‌گیرد.

به طور کلی، عفت را می‌توان یک صفت انسانی و ملکه‌ی نفسانی و زینت باطنی دانست که موجب می‌شود تمام اعمال و حرکات و گفتار و پوشش انسان، عقیفانه و فاقد ردیلت‌های شهوانی و هوس‌مآبانه باشد.^۳

«وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا»^۴ زنان را مکلف می‌کند که نباید جاذبه‌ها و زینت‌های ظاهری و باطنی خود را آشکار سازند، مگر آن مقدار که طبیعتاً نمایان است.

۱. بانکی پورفرد، تدوین آیین زن، مجموعه موضوعی سخنان مقام معظم رهبری، ص ۲۲۳.

۲. مومنون، ۵.

۳. کوهی، آسیب شناسی شخصیت زن، ص ۲۹۳.

۴. نور، ۳۱.

کلمه‌ی «ابداء» به معنای اظهار و آشکار کردن است و مراد از زینت زنان محل و موضع زینت است؛ چرا که آشکار کردن خود زینت از قبیل گوشواره و دستبند حرام نیست، بلکه منظور محل زینت است. اما آنچه از زینت‌های ظاهری، پوشاندنش استثنا شده، صورت و دو کف دست و قدم‌ها است.^۱

بنابراین، مقتضای آیه نهی از خود نمایی و آشکار نمودن زینت‌های شهوت‌انگیز و جلوه‌نمایی اندام‌های نهان زنان است. در «وَلْيَضْرِبَنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ»^۲ توصیه می‌فرماید: زنان باید سرپوش‌ها و روسری‌های خود را برگردن انداخته و حایل قرار دهند (تا علاوه بر سر، گردن و سینه‌ی آنها نیز پوشیده شود).^۳

«خمر» جمع خمار، به معنای جامه و پوششی است که زنان سر و موی خود را با آن می‌پوشانند. و «جیوب» جمع جیب، به معنای گریبان و سینه است.^۳

بنابراین زنان نباید بدن خود را (محل زینت) غیر از آنچه که آشکار است نمایان کنند زیرا مستلزم فساد در جامعه است. اگر هر زنی حجاب خود را رعایت کند و زینت خود را جز، نزد محارم خویش آشکار نکند، آمار طلاق و اختلاف‌های خانوادگی کاهش پیدا می‌کند و امنیت، آرامش صفا و محبت در جامعه و خانواده‌ها بیشتر خواهد شد و این مسئله مقدمه‌ای برای سعادت همگانی بشر خواهد شد.

نتیجه‌گیری

با بررسی آیات سوره نور در حوزه خانواده، می‌توان به این نتیجه رسید که خداوند، خانه را دژ محکم و محلی مقدس برای رشد و تربیت انسان‌ها قرار داده و قوانین و دستورات مربوط به آن را به طور صریح و آشکارا مشخص می‌کند. برای حفظ و سلامت اصالت خانواده و برقراری ارتباط عمیق بین اعضای خانواده توجه به آموزه‌های اخلاقی سوره نور الزامی بوده و حتی ضرورت بررسی آیات مختلف قرآن کریم در حوزه خانواده را نشان می‌دهد. در واقع انسان‌ها با حفظ حریم و حرمت خانه و خانواده، تربیت می‌شوند که هم به کمال انسانی و هدف غایی خداوند از خلقت انسان‌ها خواهند رسید و هم

۱. طباطبایی، برگزیده تفسیر المیزان، ج ۱۵، ص ۱۵۶.

۲. نور، ۳۱.

۳. قرشی، قاموس قرآن، ج ۱، ص ۲۹۹.

خود را برای برقراری جامعه مهدوی آماده می‌کنند. از آنجا که انسان‌ها زندگی اجتماعی دارند، تربیت صحیح در سایه آموزه‌های اخلاقی قرآن آنها را در زندگی اجتماعی و سیاسی نیز کمک خواهد کرد. در واقع در نظام سیاسی و فرهنگ علوی، یکی از ملاک‌های گزینش افراد شایسته، تربیت یافتن و برخاستن آنان از «بیوت صالحه» می‌باشد. و مسلماً لازمه‌ی داشتن مدینه فاضله، تربیت انسان‌های شایسته می‌باشد که باید از خانه و خانواده شروع کرد.

فهرست منابع

* قرآن

۱. ابن منظور، محمد، لسان العرب، بیروت: بی‌نا، ۱۴۰۸ هـ.ق.
۲. بانکی پور فرد، امیر حسین، آیین زن، قم: دفتر نشر مطالعات و تحقیقات زنان، مجموعه موضوعی سخنان مقام معظم رهبری، ۱۳۸۱ هـ.ش.
۳. بهشتی، احمد، خانواده در قرآن، قم: دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۷ هـ.ش.
۴. حسینی، اکرم السادات، تحکیم خانواده در آموزه های قرآنی، مجله مطالعات راهبردی زنان، شماره ۲۶، ۱۳۸۸ هـ.ش.
۵. خرمشاهی، بهاء الدین، دانشنامه قرآن و قرآن پژوهی، تهران: انتشارات ناهید، ۱۳۷۷ هـ.ش.
۶. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران: مؤسسه‌ی انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ دوم، ۱۳۷۷ هـ.ش.
۷. طباطبایی، محمدحسین، المیزان فی التفسیر القرآن، مترجم ناصر مکارم شیرازی، بی‌جا: بی‌نا، ۱۳۶۳ هـ.ش.
۸. _____ برگزیده تفسیر المیزان، ترجمه محمد باقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۸۴ هـ.ش.
۹. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، سیدابراهیم میرباقری، تهران: ناصر خسرو، چاپ سوم، ۱۳۷۲ هـ.ش.
۱۰. غروی‌ان، محسن، فلسفه اخلاق از دیدگاه اسلام، بی‌جا: مؤسسه فرهنگی یمین، ۱۳۷۷ هـ.ق.

۱۱. غزالی، محمد، **کیمیای سعادت**، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۱ هـ.ش.
۱۲. فرهادیان، فاطمه، **فصلنامه اخلاق (عفاف در رفتار)**، اصفهان: شماره ۱۱، بهار ۱۳۸۷.
۱۳. فیض کاشانی، محمد، **تفسیر الصافی**، حسین اعلمی، تهران: مکتبه الصدر، ۱۳۷۳ هـ.ش
۱۴. قائمی، علی، **خانواده و نیازمندی‌های کودک**، تهران: شفق، چاپ نهم، ۱۳۶۶ هـ.ش.
۱۵. قرائتی، محسن، **تفسیر نور**، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، چاپ یازدهم، ۱۳۸۳ هـ.ش.
۱۶. قرشی، سید علی اکبر، **قاموس قرآن**، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ هشتم، ۱۳۷۸ هـ.ش.
۱۷. قنادان، منصور، **جامعه‌شناسی مفاهیم کلیدی**، تهران: آوای نور، ۱۳۷۵ هـ.ش.
۱۸. کوهی، محمد رضا، **آسیب شناسی شخصیت زن**، قم: انتشارات پارسیان، ۱۳۸۳ هـ.ش.
۱۹. مجله پاسدار اسلام، **چراغ سبز آشنایی**، شماره ۳۱۷، اردیبهشت ۱۳۸۷.
۲۰. مطهری، مرتضی، **آشنایی با قرآن**، تهران: انتشارات صدرا، ۱۳۸۹ هـ.ش.
۲۱. معرفت، محمدهادی، **آموزش علوم قرآن**، بی‌جا: مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی، چاپ اول، ۱۳۷۱ هـ.ش.
۲۲. معین، محمد، **فرهنگ فارسی**، تهران: نامن، چاپ دوم، ۱۳۸۶ هـ.ش.
۲۳. مکارم شیرازی، ناصر، **اخلاق در قرآن**، قم: مدرسه الامام علی بن ابی طالب علیه‌السلام، چاپ اول، ۱۳۷۷ هـ.ش.
۲۴. _____، **زهره سلام‌الله برترین بانوی جهان**، قم: انتشارات سرور، ۱۳۷۶ هـ.ش.
۲۵. میبدی، رشیدالدین، **تفسیر کشف‌الاسرار و عدة‌الابرار**، تهران: امیرکبیر، ۱۳۵۷ هـ.ق.
۲۶. نیلی پور، مهدی، **خانواده مهدوی**، اصفهان: انتشارات مرغ سلیمان، چاپ سوم، ۱۳۸۸ هـ.ش.
۲۷. _____، **سوره نور و خانواده مهدوی**، مجله امان، بهمن و اسفند ماه، شماره ۳۴، ۱۳۹۰ هـ.ش.

